

Сто тисяч (скорочено)

Іван Карпенко-Карий

До хати Герасима Никодимовича Калитки, сільського багатія, завітав єврей Невідомий із комерційною справою. Його зустрічає Роман, син хазяїна, та повідомляє, що батька немає вдома. Сюди ж приходять копач Бонавентура, нікчемна людина, пустобрех, що вдає з себе вченого та освіченого. "Наче розумний, а дурний. Тридцять літ шукає кладів і голий став, як бубон",— характеризує копача Роман. І єврей, і Бонавентура, не заставши вдома хазяїна, вирішили навідатись наступного разу. Герасим саме тоді знаходився в місті. Він оформляв документи на куплену ним землю.

Згодом Калитка був уже вдома. Роман сповістив батькові, що його шукали жид і копач. Герасим залишається сам із собою та розмірковує: "Ох, земелько, свята земелько — Божа ти дочечка! Як радісно тебе загрибати до купи, в одні руки... Приобрітав би тебе без ліку... Глянеш оком навколо — усе твоє... і все то гроші, гроші, гроші..." Калитка заздрить найбагатшій людині на селі Жолудю, хоч і вважає, що той наживається нечесними шляхами.

До Герасима заходить кум Савка із проханням позичити грошей. Калитка спочатку вагався, але вирішив, що можна і тут в чомусь виграти. Він запропонував Савці принести "запродажню запись на воли". Селянин не міг зрозуміти наміру Калитки. Він ніби і не збирався нічого продавати. На це Герасим відповів: "Вийде так, ніби продали... Ніби! Розумієте? А я ті самі воли віддам вам, до Семена [свято], а на Семена ви віддаєте мені сто карбованців, і запродажню я розірву, а як не віддасте, то я візьму воли... Так коротча справа". На запропонування Савки залишити письмове зобов'язання Калитка згоди не дав. Згадуючи єврея, який бере великі проценти, він промовив: "Хто ж тепер, куме, не лупить? Лупи та дай".

Через деякий час з'являється жид Невідомий. Він пропонує Калитці купити фальшивих грошей, показуючи зразки новеньких купюр. "Та ти давай мені таких грошей хоч лантух — прийму",— дивується Герасим, не відрізняючи "фальшивих" од справжніх. Він погоджується за п'ять тисяч Карбованців купити сто тисяч фальшивих. Розпалилась до них моя душа... Сто тисяч візьму!" — промовляє Калитчина жадібність. Отже, Герасим уклав з Невідомим шахрайську угоду й домовився про зустріч на вокзалі, щоб викупити ці бажані сто тисяч. А зразки "фальшивих" карбованців Герасим забирає, щоб розмінати їх у казначействі. Сам він іти до казначейства боїться, тому хоче довірити цю справу Савці.

До хати заходить копач Бонавентура. У розмові з Герасимом Никодимовичем виникла думка одружити Романа з багатою дівчиною. Калитка відправляє сина з Бонавентурою на оглядини в двір Пузиря. Роман намагається противитись батькові, бо любить красиву й трудолюбиву наймичку Мотрю, яка працювала в їхній сім'ї. Герасим же марить приданим, яке може дати багатій за своєю донькою. Парубок нагадує батькові, яке він, старий, дав придане за сестрою, одуривши сватів (пообіцяв п'ять

тисяч, а дав дві пари волів, десяток овець, пару коней, фургона і дві корови). "Обіцянка — цяцянка, адурневі радість",— казав Калитка зятеві. Роман розповів копачеві, як із сватами билися півдня за придане.

Дія друга

Калитка залишає в себе ледаря Бонавентуру на ніч. Вранці хазяїн свариться з робітником Климом за те, що наймит багато хліба з'їдає. Скаржиться Герасим на ненажерливих наймитів, а копач просить грошей на розкопки "вірного" кладу під скалою Боковенькою.

Роман і Бонавентура збираються в дорогу, а хазяїн залишається чекати на кума. Параска, Герасимова дружина, намагається вмовити старого, щоб дав дозвіл на одруження Романа з Мотрею. Але він нічого не хоче чути, бо вже примножує Пузиреве придане в своїй голові. Він навіть намагається підняти руку на жінку, щоб не втручалася не в свої справи.

Прийшов кум Калитка, поділився з ним своїм задумом про закупку фальшивих грошей. Савка погодився допомогти, вимагаючи з кожної фальшивої тисячі сто карбованців у свою кишеню, прагнучи легкого збагачення. Він забирає в Герасима ті гроші, які дав "на пробу" Невідомий і їде міняти їх до казначейства.

Герасим виряджає Романа й копача, радіє, що нарешті залишили його наодинці. Зайшла Параска. Жінка просить чоловіка дати коней, щоб поїхати до церкви. Калитка не дає, бо "скотина грошей коштує, вона цілий тиждень робить на нас". Дружини йому не жаль, він намовляє її пішки йти до храму "шість верстов". Ця суперечка переходить у сварку й ледве не закінчується бійкою між старими.

Дія третя

Роман розбудив сплячого батька, розказав, як приймали його багатії. Обідав хлопець на кухні, з челяддю, бо в домі гостювали пани і офіцери. Калитка розлютився, мріючи невдовзі помститися Пузиреві. Він задумує переплюнути всіх своїм багатством, скупивши якнайбільше землі: "їдеш

день — чия земля? Калитчина. їдеш два — чия земля? Калитчина... Отоді і я скажу про Пузиря: голяк масті, чирва світить!"

До Герасима приїхав фактор Гершко, який радить Калитці позичити поміщикові Смоквинову п'ять тисяч карбованців. Цей поміщик повернути грошей не зможе, і земля з "рибним ставком", про яку давно мріє Герасим Никодимович, одійде до нього. За владнання цієї справи Гершко вимагає сто карбованців. Калитка дає тільки двадцять завдатку і вмовляє фактора, щоб він нічого не говорив Жолудю, який може випередити.

Веселий і радісний приїжджає Савка з пляшкою. Він розповідає про те, як купував за "фальшиві" гроші гербову марку, та розмінював їх у казначействі. На radoщах вони випили. Герасим навіть порвав запродажню на воли. А щоб замаскувати дійсну причину гуляння, Калитка влаштовує заручини Романа з Мотрею.

Дія четверта

До Калитчиної хати приходять Гершко Маюфес. Не заставши хазяїна вдома, єврей попросив Романа переказати батькові, щоб той обов'язково був завтра у Смоквинова, бо

жолудь може перекупити землю.

Завітав до хати Бонаventura. Він переконує Романа дістати п'ятдесят карбованців, щоб зробити компаньйоном у пошуках кладів. Хлопець погоджується на цю аферу.

Стара Параска не може зрозуміти, чого б це Герасим посватав Мотрю за Романа, влаштував гульню, поїхав до церкви й відстояв обідню навколішках, хоч перед цим і коней, щоб до церкви поїхати, не давав. Дивувалася жінка, що наказав приготувати вечерю, позакривати вікна, а сам кудись поїхав.

Повернулись Герасим із Савкою, притягли шкіряний мішок. Параска розповіла чоловікові, що був жид Гершко, просив його завтра прибути до Смоквинова, інакше Жолудь перекупить землю. Калитка виганяє Параску й починає ділити куплені "сто" тисяч із Савкою. Герасимів кум помічає, що в мішку не гроші, а чистісінька бумага. Тільки на трьох пачках були накле-яні гроші спереду і ззаду. Калитка хватає пояс і біжить вішатись. Зчинився гвалт. Копач, який спав у клуні, врятував Герасима. А старий Калитка навіть при смерті думає про землю й про гроші. "Пропала земля Смоквинова! Нащо ви мене зняли з вірówki? Краще смерть, ніж така потеря",— промовляє він, прийшовши до тями.